

Journal of Philosophical Investigations

Journal of Philosophical Investigations

Print ISSN: 2251-7960 Online ISSN: 2423-4419

Homepage: <https://philosophy.tabrizu.ac.ir>

University of Tabriz

Analyzing the Thoughts of Aristotle and the Sophists about Good Government

Ayat Mulaee^{✉1} | Pariya Ram²

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Law, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: amulaee@tabrizu.ac.ir
2. Ph.D. Candidate, Department of Law, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: pariyaram1998@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 24 December 2023
Received in revised form 17 May 2024
Accepted 07 July 2024
Published online 21 March 2025

Keywords:

Types of Government, Good Government, Middle Class, Equality, Law, Nature

ABSTRACT

Determining good government and explaining its most important components has always been one of the most important and challenging issues for lawyers, politicians and philosophers. Today, various definitions of good government have been presented, and in them, important indicators such as rule of law and equality of people have been mentioned. The criteria for determining good government have been one of the most important intellectual challenges of philosophers and sophists in the previous centuries, this conflict of views needs analysis. Aristotle believed in a mixed government in achieving good government, and in this regard, he considered the greatest degree of compliance with the civil nature of a person to be the most comprehensive condition for the continuation of good government; But on the other hand, despite the lack of a single point of view about good government in the thought of the sophists, they always emphasized the pluralistic interests of people and the maximum benefit of the available facilities. In this article, along with the detailed explanation of Aristotle's view on the division of governments and the determination of the desired type of government, the views of the sophists and their intellectual conflict with the philosophers have also been examined.

Cite this article: Mulaee, A., & Ram, P. (2025). Analyzing the thoughts of Aristotle and the Sophists about Good Government. *Journal of Philosophical Investigations*, 19 (50), 347-364. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2024.59746.3653>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Determining the ideal government and explaining its components, such as public participation and legalism, is one of the challenging issues that previously also existed in Ancient Greece, in addition to the intellectual conflict in this field between philosophers such as Aristotle and Plato and between them and another group. Such disputes and intellectual challenges were also observed under the title of sophists.

In his book *Politics*, Aristotle raises the issue of government and believes that human society has a natural state, and it is the nature of man that made him want to establish government. Taking into account the criteria of public interest and benefit, he divided the right governments into three categories (monarchy, aristocracy, and politics), and on the other hand, he drew three categories of wrong governments due to deviation from the true form of governments (tyranny, oligarchy and democracy). In other words, Aristotle believed that whenever the interests and interests of the public are considered by the rulers in a government, whether it is ruled by one person, a group or a majority of people, the correct form of government emerges; But if in a government, the provision of public interests is replaced by the provision of individual or a few individuals' interests, three perverted and incorrect forms of governments are drawn. In order to determine the ideal government, Aristotle made a difference between the two realms of opinion and action, and he was looking for a political system that is also applicable to the people in the realm of action. Therefore, he designed a political system in which most of the citizens are from the middle class. In other words, he was afraid of a government in which the majority of the wealthy or the majority of the poor would come to power, and he always considered this type of government to be associated with the risk of revolutions; Therefore, he believed that the only political system that can guarantee the presence of the middle class of people in power is the political government or the republic (a mixture of oligarchy and democracy). Also, in determining the ideal government, Aristotle always paid attention to the civil nature of the human being and considered the greatest degree of compliance with this nature as the most comprehensive condition for the survival of the ideal government.

On the other hand, the sophists did not have an independent political thought and theory in relation to the government and its types, and they put forward different views on this matter. Among the important components that can be considered in order to reach the Sophists' point of view about optimal government is the examination of concepts such as equality, the ratio of nature, law, and virtue. As an example, regarding the concept of equality as one of the most important components of a good government, most of the sophists believed that humans are the same by nature and differences are caused by the social, cultural and economic environment of the masses of people, and in their opinion, there is no racial or natural superiority among humans, and therefore, no one is born a slave or a slave by nature. All human beings are equal and have the right to political participation, and any abuse of human beings in the direction of slavery is against the equality of all human beings. Nature has not enslaved anyone; Although some people can display their power and be legislators themselves, or, for example, regarding the equal obedience of all people to the law, as another component of the ideal government, they always considered

the origin of law and rights to be a contract; Because the acceptance of natural rights is based on a fixed and definite concept of man, which was not compatible with the relativism of the sophists. They always denied natural rights in opposition to Socrates and distinguished between law (as a product of contract) and nature. Sophists, like Aristotle, did not believe in mixed government for achieving the desired government. But, like Aristotle, they believed that the superiority or favorability of a government is relative and varies depending on different times and places. As an example, the democratic government in the atmosphere of Athens and in an age of ages can be a desirable government; But in another space and time, it will be considered an undesirable government. The sophists, like Aristotle, paid attention to human nature in determining the type of desirable government and interpreting its characteristics, and they considered a government desirable that, as a whole, has the greatest degree of conformity with the nature of individuals. But depending on the opinion of each sophist, the concept of this human nature was different from the most primitive state of nature to the most ideal one, and they mostly believed in the government to bring the greatest amount of success and benefit from the available facilities for people.

واکاوی تفکرات ارسطو و سوفسطائیان درباره حکومت مطلوب

آیت مولائی^۱ | پریا رام^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه حقوق، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: amulaee@tabrizu.ac.ir
۲. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: pariyaram1998@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۷ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱ کلیدواژه‌ها: انواع حکومت، حکومت مطلوب، طبقه متوسط، برابری، قانون، طبیعت.	تعیین حکومت مطلوب و تبیین مهم‌ترین مؤلفه‌های آن، همواره یکی از موضوعات مهم و چالش برانگیز حقوقدانان، سیاستمداران و فیلسوفان بوده است. امروزه، تعریف‌های مختلفی از حکومت مطلوب ارائه شده و در آن‌ها، به شاخص‌های مهمی چون مشارکت عمومی، قانون‌گرایی و برابری افراد اشاره شده است. معیارهای تعیین حکومت مطلوب، یکی از مهم‌ترین چالش‌های فکری فیلسوفان و سوفیست‌ها در سده‌های پیشین بوده است که این تراجم دیدگاه‌ها نیازمند واکاوی و بررسی می‌باشد. ارسطو به یک حکومت ترکیبی در دستیابی به حکومت مطلوب معتقد بود و در این راستا، بیشترین میزان انطباق با طبیعت مدنی آدمی را، جامع‌ترین شرط استمرار و بقاء حکومت مطلوب می‌دانست؛ اما در مقابل، علی‌رغم فقدان دیدگاه واحد درباره حکومت مطلوب در اندیشه سوفیست‌ها، آن‌ها همواره در بیان آراء خود، به منافع متکثر افراد و بیشترین میزان بهره‌مندی از امکانات موجود تاکید می‌کردند. در این نوشتار، ضمن تبیین تفصیلی دیدگاه ارسطو نسبت به قسم‌بندی حکومت‌ها و به ویژه تعیین نوع حکومت مطلوب، دیدگاه‌های سوفیست‌ها در این باره و نزاع فکری آنان با فیلسوفان نیز بررسی شده است.

استناد: مولائی، آیت؛ و رام، پریا. (۱۴۰۴). واکاوی تفکرات ارسطو و سوفسطائیان درباره حکومت مطلوب. پژوهش‌های فلسفی، ۱۹ (۵۰)، ۳۴۷-۳۶۴.

<https://doi.org/10.22034/jpiut.2024.59746.3653>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

ارسطو یا ارسطاطالیس^۱، از اثرگذارترین و بزرگترین فیلسوفان یونان باستان بود که به وی، لقب معلم اول داده شد. ارسطو در حوزه‌های مختلف علوم از جمله فلسفه، منطق و فیزیک تالیفاتی داشت و از جمله مهم‌ترین این حوزه‌ها که وی به سبب دیدگاه‌های متفاوت خود، مورد تقلید اندیشمندان بعدی قرار گرفته بود، حوزه سیاست بود. از آن‌جا که مهم‌ترین مسئله سیاست، بحث حکومت است، ارسطو به طور مفصل در کتاب سیاست خود به این مسئله اشاره کرده است. در سده روشن‌اندیشی سوفسطائی مقدم بر ارسطو، فیلسوفان یونانی حکومت‌ها را سازمانی می‌دانستند که بر پایه پیمان و قرارداد میان افراد پدید آمده و از این رو، هست و نیست آن را محتمل می‌شمردند و معتقد بودند که چون حکومت، نظم طبیعی را درهم شکسته همان بهتر که برچیده شود. در مقابل با این سنت، ارسطو نظریه طبیعی بودن اجتماع انسانی را پیش آورد که ذات آدمی او را مایل به ایجاد حکومت کرده است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۷). از منظر وی، حکومت عالی‌ترین نوع اجتماع و هدف آن، خیر برین است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۲۰). ارسطو با در نظر گرفتن معیار نفع و مصلحت عمومی، حکومت‌های درست را به سه دسته تقسیم کرد و در مقابل، سه دسته حکومت نامطلوب را به دلیل انحراف از شکل راستین حکومت‌ها ترسیم نمود. از منظر ارسطو، تعیین حکومت مطلوب در تئوری و عمل می‌تواند متفاوت باشد و وی از حکومتی که در آن، اکثر توانگران یا اکثر تهیدستان به قدرت برسند، واهمه داشت و این نوع حکومت‌ها را همواره با خطر ظهور انقلابات همراه می‌دانست؛ لذا معتقد بود تنها نظام سیاسی که می‌تواند تضمین کننده حضور طبقه متوسط افراد در قدرت باشد، حکومت پولیتی یا جمهوری (آمیزه‌ای از دو حکومت الیگارش و دموکراسی) است.

در سده پنجم پیش از میلاد در یونان باستان، در مقابل فیلسوف‌ها گروه دیگری تحت عنوان سوفیست‌ها ظهور یافتند. واژه سوفیست از صفت سوفس به معنی حکیم مشتق شده است. از منظر گمپرتس، سوفیست به معنی کسی است که در یکی از رشته‌های دانش به پایه‌ای بلند رسیده و کاری بزرگ و جالب توجه انجام داده است؛ از این رو شاعران بزرگ، موسیقی‌دانان نامدار، مردان سیاسی و مردانی که به علت سخنان ژرف و حکیمانه عنوان حکمای هفت‌گانه یافته‌اند، سوفیست نامیده می‌شوند (گمپرتس، ۱۳۷۵، ۴۳۴). گاتری معتقد است که واژه‌های یونانی سوفس و سوفیا معمولاً به خردمند و خرد ترجمه می‌شدند و این دو واژه از دیر زمان به صورت مشترک (عام) به کار رفته و نمایانگر یک ویژگی عقلی یا معنوی بوده‌اند (گاتری، ۱۹۷۷، ۲۷). به طور کلی می‌توان اذعان داشت که سوفسطائیان نه تنها در تاریخ فلسفه یونان بلکه در تاریخ اندیشه جهان، نقش بسیار مؤثری داشته‌اند و علی‌رغم برخی تمایلات دنیاگرایانه و اهداف سودگرایانه برخی از افراد این نحله، می‌توان آنان را روشن‌اندیشان یونان خواند. شباهت فیلسوفان و از جمله سقراط به این جماعت، آن قدر زیاد بود که نه تنها عوام بلکه بسیاری از خواص این دوره نیز نمی‌توانستند میان آن‌ها فرق بگذارند و از سوی دیگر، شاید بتوان گفت که اگر سوفسطائیان نبودند، هرگز سقراط، افلاطون و ارسطو به وجود نمی‌آمدند (گاتری، ۱۳۷۵، ۹). علی‌رغم شباهت میان فیلسوف‌ها و سوفیست‌ها، سوفیست‌ها در موضوعات مختلفی دارای نزاع فکری با فیلسوف‌ها بودند که از جمله این موضوعات، بحث سیاست و حکومت بود. هدف سیاست در نظر سوفسطائیان، پرورش افرادی بود که با گفتار و کردار خود در کارهای مملکتی نفوذی شگرف داشته باشند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۷). علی‌رغم فقدان اندیشه و نظریه سیاسی جامع سوفسطائیان درباره حکومت‌ها و نوع مطلوب آن، با عنایت به طرح و تبیین مفاهیمی همچون اهمیت برابری سیاسی در نظر سوفیست‌ها و جدایی منشا

¹ Aristoteles

قانون از طبیعت و در نهایت، نوع نگرش آنان نسبت به فضیلت، می‌توان گفت حکومتی از منظر سوفیست‌ها، مطلوب است که در آن، منافع افراد در اولویت قرار گرفته و به نیازهای جامعه پاسخ داده شود؛ به عبارت دیگر، حکومتی که بیشترین میزان بهره‌مندی از امکانات موجود را به ارمغان آورد، مطلوب سوفیست‌ها است.

مقاله حاضر، ضمن تبیین تفصیلی دیدگاه‌های ارسطو و سوفیست‌ها درباره حکومت‌ها و مؤلفه‌های آن، به بررسی تفاوت‌های تفکری آنان درباره حکومت مطلوب نیز می‌پردازد.

۱. قسم‌بندی حکومت‌ها از دیدگاه ارسطو

حکومت از منظور ارسطو، عبارت است از (مجموعه) سازمان فرمانروایان یک شهر و به ویژه آن فرمانروایانی که در همه کارها اختیار تام دارند. این حکومت‌ها بر اساس عوامل مختلفی از جمله تعداد و نوع فرمانروایان و خودخواهی یا نوع پروری آن‌ها، با یکدیگر تفاوت دارند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۱۶). در آثار مختلف ارسطو، همانند کتاب سیاست و اخلاق نیکوماخوس و همچنین در آثار نویسندگان دیگری از جمله کتاب تاریخ فلسفه کاپلستون به تقسیم‌بندی حکومت‌ها از دیدگاه ارسطو اشاره شده است؛ به عنوان نمونه، کاپلستون این بحث را با انواع قانون اساسی درآمیخته و چنین گزارش کرده است: «ارسطو، با بحث درباره انواع گوناگون قانون اساسی، حکومت‌ها را به آن‌هایی که متوجه نفع عمومی‌اند و آن‌هایی که نفع شخصی خود را مورد توجه قرار می‌دهند، تقسیم می‌کند. هر یک از این دو بخش بزرگ، دارای سه بخش فرعی است؛ به طوری که سه نوع قانون اساسی خوب و سه نوع قانون اساسی بد یا منحرف وجود دارد. ارسطو در برابر صورت درست و شایسته حکومت پادشاهی، صورت منحرف حکومت جباری؛ در مقابل حکومت اشراف (آریستوکراسی)، حکومت توانگران (الیگارشی) و در برابر حکومت متفاخران (شبه جمهوری، نوعی جمهوری بر اساس قانون)، حکومت عامه (دموکراسی) را مطرح می‌کند» (کاپلستون، ۱۳۸۶، ۴۰۵). به طور کلی و با در نظر گرفتن تفاوت‌های جزئی در آثار مختلف نسبت به تقسیم‌بندی حکومت‌ها از منظر ارسطو می‌توان چنین بیان کرد که از منظر وی، سه نوع حکومت درست وجود دارد که در آن‌ها به صلاح عموم اندیشیده می‌شود و از طرفی، سه نوع حکومت نادرست وجود دارد که هر سه، شکل انحراف یافته حکومت‌های درست و خوب می‌باشند که به تفصیل در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود.

۱-۱. انواع حکومت درست از منظر ارسطو

از منظر ارسطو، تا حدودی که مملکت به همان معنای دولت باشد و دولت نیز، برترین قدرت را در کشور خواه به دست یک تن و خواه به دست گروهی از مردم یا اکثر آن‌ها اعمال کند؛ هرگاه آن یک تن یا گروه و اکثریت افراد در پی صلاح (همه) مردم باشند، حکومت از نوع درست آن است که به سه دسته ذیل تقسیم می‌شوند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۱۹):

۱-۱-۱. حکومت پادشاهی

حکومت پادشاهی، حکومتی است که برای تامین نیازهای اجتماع بدوی انسان‌ها ایجاد شده و فرمانروای کشور، فقط یک تن است و این فرمانروا، قدرت خود را برای حفظ مصالح همگان به کار می‌برد (فاستر، ۱۳۷۷، ۲۶۳). ارسطو با ذکر پنج نوع حکومت پادشاهی، معتقد بود که صرفاً پادشاهی نوع اسپارتی و نوع مطلق سزوارا شامل هستند؛ زیرا که انواع دیگر پادشاهی، میان این دو نوع به شمار می‌آید و در آن‌ها اختیارات شاه از نوع مطلق، کمتر و از نوع اسپارتی، بیشتر است. در خصوص حکومت نوع اسپارتی، بحث حکومتی چندانی مطرح نیست و می‌توان چنین گفت که پادشاهی در نوع اسپارتی، در واقع یک مقام صرف نظامی است. درباره پادشاهی نوع

مطلق باید اذعان کرد کسانی که این نوع پادشاهی را سودمند می‌دانند، می‌گویند که قوانین چون کلیات را بیان می‌کند، لذا از راهنمایی درباره موارد جزئی ناتوان است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۴۴)؛ پس به عقیده این‌ها حکومتی که در هر کار پایبند قوانین است را نمی‌توان حکومت سودمندی دانست. در نقد این دیدگاه، لازم است اشاره شود که اصل کلی آن است که قانون بر همه کارها حکمفرما شود و از طرفی، قانون ایمنی بخش‌تر از داوری فردی است و خردی است که از همه هوس‌ها پیراسته است و در مواقع سکوت یا نقص قانون، باید به عقل رجوع کرد.

در مجموع باید گفت که جامعه مستعد حکومت پادشاهی، آن است که در دامن خود، تیره یا خاندانی شایسته فرمانروایی را بپروراند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۵۳).

۲-۱-۱. حکومت آریستوکراسی

در این نوع حکومت، اداره امور به دست گروهی از مردم صورت می‌گیرد و صلاح عموم همواره مدنظر است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۱۹). دلیل اطلاق این نام به این قسم حکومت، یا این است که فرمانروایان کشور، بهترین افراد کشورند یا این که بهترین مصالح کشور و شهروندان را در نظر دارند (فاستر، ۱۳۷۷، ۲۶۳). حکومت آریستوکراسی، نیکان را حاکم و سرور طبقات دیگر قرار می‌دهد که لازمه آن، این است که افراد دیگر پست دانسته شوند؛ چون از احترامات لازمه مناصب (اجتماعی) بی‌بهره می‌مانند به این دلیل که وقتی احترام را خاص صاحبان مناصب بدانیم، کسانی که منصب ندارند احترام نیز نخواهند داشت.

آریستوکراسی به معنای محدود آن، فقط دارای یک نوع حکومت است که در آن بهترین افراد، شهروندانند؛ به عبارت دیگر در این نوع حکومت، شهروند خوب مرادف با انسان خوب است. منظور از بهترین مردمان در این نوع حکومت، کسانی‌اند که در فضیلت به نحو مطلق و نه با معیاری نسبی یا خودسرانه، برتر از دیگران باشند و مقصود از فضیلت در این‌جا، حد وسط قرار گرفتن میان دو رذیلت است که یکی افراط و دیگری تفریط است؛ به عبارت دیگر، فضیلت همان هنر هدف قراردادن حد وسط در عواطف و اعمال است (ارسطو، ۱۳۷۵، ۸۴). بر این اساس، هر گاه حکومت کشوری مانند کارتاژ، بر سه عامل ثروت، فضیلت و خواست توده مردم استوار باشد، آریستوکراسی خوانده می‌شود و همین‌گونه است هر حکومتی که مانند حکومت اسپارت فقط به دو عامل فضیلت و خواست توده مردم اعتناء داشته و آمیخته‌ای از آریستوکراسی و دموکراسی باشد (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۷۳).

در مجموع، جامعه‌ای مستعد حکومت آریستوکراسی است که در دامن خود مردمی آماده فرمانبرداری آزادمردانه بپروراند و این مردم از کسانی که در فضائل سیاسی برتر از ایشان‌اند، پیروی کنند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۵۳).

۳-۱-۱. حکومت جمهوری

جمهوری، حکومتی است که پروای خیر و صلاح همگان را دارد و به دست اکثریت اداره می‌شود و به عبارتی، عنوان مشترک همه انواع حکومت‌ها است. این اصطلاح، کاملاً درست و روا است؛ زیرا برای یک تن یا یک گروه، برخورداری از هنر و فضیلت امکان دارد؛ ولی وقتی شماره افراد بیشتر شود، از همه ایشان نمی‌توان انتظار داشت که دارای همه هنرها و فضائل باشند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۱۹). به عبارت دیگر از منظر ارسطو، حکومت جمهوری عبارت است از تفویض امور به عده‌ای از مردمان صالح و شریف (لیدمان، ۱۳۹۱، ۱۲۶).

ارسطو حکومت جمهوری را آمیزه‌ای از دو نوع حکومت دموکراسی و الیگارشی می‌داند. به طور خلاصه باید اشاره کرد که دموکراسی، شکل انحراف یافته حکومت جمهوری است که فقط به صلاح تهیدستان نظر دارد و الیگارشی، شکل انحراف یافته آریستوکراسی است که فقط به صلاح توانگران می‌اندیشد. از دیدگاه فلسفی ارسطو، حکومت جمهوری بر آن نیست که در آن، دو قدرت الیگارشی و دموکراسی بر علیه یکدیگر به مبارزه و معارضه پردازند؛ بلکه غرض در این نوع حکومت، این است که از هر یک از این دو نوع حکومت اصولی را که مبنای وجود و حیات آن‌ها است، انتخاب کرده و به طرز متناسب بین آن‌ها تالیف و ترکیب برقرار سازد (لیدمان، ۱۳۹۱، ۱۲۶).

۲-۱. انواع حکومت منحرف از منظر ارسطو

اگر در حکومتی، صلاح عموم مدنظر قرار نگیرد و حاکم، نفع خویش را برتر از صلاح مردم بداند؛ این حکومت، در شمار حکومت‌های منحرف قرار می‌گیرد؛ زیرا یا باید اصلاً منکر بود که اعضای کشور از حق شهروندی برخوردار هستند و یا اگر شهروندان، باید آنان را از سود شهروندی بهره‌مند کرد (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۱۹). به عبارت دیگر از منظر ارسطو، حکومت‌هایی که تنها مصالح فرمانروایان را در نظر دارند، اشکال منحرف حکومت‌ها هستند؛ زیرا خصلت استبدادی دارند در حالی که یک دولت صحیح، جامعه‌ای مرکب از آزادگان است (فاستر، ۱۳۷۷، ۳۱۸). در مجموع از منظر وی، هر گاه سه نوع حکومت درست (پادشاهی، آریستوکراسی و جمهوری) از راه راست بیرون افتند و انحراف یابند، سه نوع حکومت‌های منحرف تشکیل می‌شود که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۱-۲-۱. حکومت تورانی

این نوع حکومت، شکل انحراف یافته حکومت پادشاهی است که در آن، فقط به راه تامین منافع فرمانروا اندیشیده می‌شود و یک تن، به خودکامگی بر جامعه فرمان می‌راند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۲۰).

دو نوع حکومت پادشاهی بربر و ازومنته در حقیقت از یک سو، حکومت تورانی نیز محسوب می‌شوند. این دو نوع حکومت، از آن جهت که پیرو قانون‌اند؛ به این ترتیب که برخی از ملل بربر پادشاهانی برمی‌گزیدند و به آن‌ها اختیارات مطلق می‌دادند، چنان که یونانیان کهن شهریارانی به نام ازومنته داشتند که از همین‌گونه شاهان بودند و با این حال، تبعیت از قانون در آن‌ها ملاحظه می‌شد و از این جهت که به رضایت و خواست مردم تکیه داشتند، حکومت پادشاهی بودند؛ اما از سوی دیگر، چون این دو نوع حکومت، خودسرانه و به کام خود فرمان می‌راندند، با حکومت تورانی تفاوت آن‌چندانی ندارند که می‌توان از آن‌ها به عنوان حکومت تورانی نیز نام برد. حکومت تورانی، نوع سومی نیز دارد که شایسته خاص این عنوان و متضاد حکومت پادشاهی جامع یا (پامبازیلیا) است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۷۸).

۲-۲-۱. حکومت الیگارش

حکومت الیگارشی، شکل انحراف یافته حکومت آریستوکراسی است که فقط به صلاح توانگران نظر دارد و معتقد است که دولت باید در دست گروهی از مالداران باشد (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۲۰). به عبارت دیگر، هرگاه فرمانروایان از برکت ثروت خود به قدرت رسیده باشند، خواه شمارشان کم یا بسیار باشد، باید حکومت آن‌ها را الیگارشی خواند. ارسطو به چهار نوع حکومت الیگارشی اشاره می‌کند و در مجموع معتقد بود که اصلاح این نوع حکومت و پایدار ماندن آن، متضمن ایجاد تغییراتی در این نوع حکومت است که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم:

الیگارش‌ها باید در همه موارد برعکس دموکراسی‌ها رفتار کنند؛ لذا در این نوع الیگارش، مردم باید از روی میزان درآمد به دو طبقه بالادست و زیردست تقسیم شوند که بالادستان برای مناصب عالی و زیردستان برای مناصب پست شایستگی داشته باشند؛ ولی هر کس که دارایی‌اش به حد نصاب برسد، باید در شمار یکی از این دو طبقه درآمد و از حقوق سیاسی برخوردار باشد. بدین گونه شمار آنان که در سازمان حکومت شرکت دارند، بیشتر از عده کسانی خواهد بود که دارای هیچ گونه حقوق سیاسی نیستند؛ اما همیشه کسانی که در دستگاه حکومت، شرکت می‌جویند باید از میان درستکارترین مردمان باشند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۲۷۴).

چاره دیگر اصلاح الیگارش، آن است که به صاحبان مهم‌ترین مناصب کشور که ناگزیر از افراد طبقه حاکمه‌اند، هیچ گونه پاداش و مزدی پرداخت نشود؛ بدین گونه مردم ساده رضایت خواهند داد که از چنین منصبی محروم شوند و آن‌ها را به توانگران ارزانی کنند. صاحبان این مناصب، باید به محض شروع خدمت از هیچ گونه ایثاری دریغ نکنند و تالارهای عمومی و همگانی برای مردم برپا کنند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۲۷۶).

۳-۲-۱. حکومت دموکراسی

در به کار بردن اصطلاح دموکراسی، شیوه ارسطو ثابت نیست. در برخی مواقع، این کلمه را به مفهوم عادی آن به کار می‌برد و در برخی جاها از آن به عنوان مفهومی بد و نامطلوب تعبیر می‌کند. معنای کلی و وسیع این واژه، حکومتی است که در آن، عده‌ای کثیر زمام قدرت را در دست دارند (فاستر، ۱۳۷۷، ۳۲۰). در مجموع از دیدگاه ارسطو حکومت دموکراسی، شکل انحراف یافته حکومت جمهوری است که فقط به صلاح تهیدستان نظر دارد؛ لذا اگر در حکومتی، تهیدستان فرمانروا باشند، خواه شمارشان کم یا بسیار باشد، نام حکومت دموکراسی است (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۲۱). درباره نظر موافقان و مخالفان دموکراسی باید اذعان کرد که از یک سو واگذاری مناصب عالی به توده مردم کار خطرناکی است؛ زیرا نادانی و بی انصافی ایشان مایه زیانکاری و بیداد می‌شود و از سوی دیگر، محروم کردن (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۲۸) ایشان از حکومت نیز خطر دارد؛ زیرا به ویژه در کشورهایی که مردم تهیدست بسیار باشند، دشمنان بیشمار برای حکومت فراهم می‌آید. پس تنها چاره آن است که توده مردم را در کارهای مشورتی و دادرسی شرکت داد؛ از این رو است که سولون و برخی از قانونگذاران دیگر به مردم حق داده‌اند که فرمانروایان را برگزینند و از آنان در پایان خدمت خود گزارش بخواهند، بی آن که خود برای اشغال مناصب مجاز باشند و شرط خرد نیز همین است؛ زیرا مردم چون گرد هم آیند و با نیکان و برگزیدگان درآمیزند، می‌توانند به حکومت بیشتر سود رسانند و بهتر داوری کنند. با این وصف، تحقق نظام چنین حکومتی چندان آسان نیست؛ زیرا پیش از همه چنین می‌نماید که داوری درست درباره درمان یک بیمار، فقط کار کسی است که بتواند او را بهبود بخشد و این کس، جز پزشک نیست (ارسطو، ۱۳۸۱، ۱۲۹).

۲. حکومت مطلوب از دیدگاه ارسطو

از نظر ارسطو، کمال مطلوب این است که یک مرد به قدری از یک-یک دیگر شهروندان و در میان توده مردم از لحاظ علو منزلت برتر و فائق باشد که شهریار یا حاکم طبیعی باشد؛ اما حقیقت امر، این است که مرد کامل پدیدار نمی‌شود و به طور کلی، قهرمانان برجسته فقط در میان مردمان ابتدایی یافت می‌شوند. چون چنین است، حکومت اشراف یعنی حکومت بسیاری از مردان نیک، بهترین شیوه حکومت برای هیئتی از مردم است که به عنوان مردمانی آزاده، از طرف مردمانی که علو مرتبتشان، آن‌ها را شایسته فرمانروایی سیاسی می‌کند، مورد حمایت قرار می‌گیرند. مع ذلک، ارسطو تصدیق می‌کند که حتی آریستوکراس، شاید کمال مطلوب بسیار والا

برای مدینه معاصر باشد (کاپلستون، ۱۳۷۵، ۴۰۶). بنابراین نظم سیاسی ایده‌آل ارسطو، پادشاهی است. در چنین نظامی، حاکم با در دست داشتن منابع ثروت و قدرت، در خدمت جامعه سیاسی است و از جان و مال مردم محافظت می‌کند. از همین رو است که آریستوکراسی نیز معمولاً در کنار پادشاهی قرار می‌گیرد؛ زیرا هنگامی که پادشاه خود را منزله از پلیدی و تابع مصلحت عموم کند، نوعی حکومت مبتنی بر آریستوکراسی یا حکومت مبتنی بر ثروت، فضیلت و توده مردم آزاد پدید می‌آید که حکومت بهترین مردمان است. از دید ارسطو هر دو این حکومت‌ها و نظام‌ها، مبتنی بر عدالت و مآلاً خوب تلقی می‌شوند؛ لکن آرمانی و دور از واقعیت هستند. از این رو، او به کمال مطلوبی که در دسترس نباشد، توجهی نداشت و به چیزی متوجه بود که مردم عادی از لحاظ عملی بودن، بتوانند بدان دست یابند. او در این ارتباط، چنین بیان می‌کند:

معیار ما در تعیین بهترین نوع حکومت و بهترین شیوه زندگی برای اکثریت کشورها و مردمان، نه فضایی است که از دسترس عوام به دور باشد و نه ترتیبی است که فقط در پرتو استعدادهای طبیعی و به دستیاری ثروت حاصل شود و نه شیوه حکومتی است که کمال مطلوب ما را برآورد؛ بلکه فقط آن چنان روش زندگی و حکومتی است که بیشتر مردمان و کشورها، آن را آسان یاب و پذیرفتنی بدانند (ارسطو، ۱۳۸۱، ۲۳۲ و ۲۳۳).

از این رو، ارسطو در جستجوی یک نظام سیاسی مطلوبی است که در صحنه عمل نیز برای مردم قابل اجرا باشد. از نظر وی، نباید دنبال نظام سیاسی بود که در آن، کسانی که رفاه بیش از اندازه یا کمتر دارند، حکومت کنند؛ بلکه باید نظام سیاسی را طراحی کرد که در آن، اکثر شهروندان از طبقه متوسط باشند؛ زیرا تنها آن‌ها قادر می‌باشند که تعادل را میان این دو طبقه افراطی به وجود آورند و این طبقه، تنها طبقه‌ای است که در مورد آن نباید نگران ائتلاف با دشمنان شد؛ زیرا غنی و فقیر بیش از آن که به یکدیگر اعتماد کنند، به طبقه متوسط اعتماد دارند و در نبود این طبقه، جرگه سالاری یا مردم سالاری پدید می‌آید و هر یک از این دو، به راحتی به استبداد تبدیل می‌شوند (راس، ۱۳۷۷، ۳۸۸ و ۳۸۹). لذا از نظر ارسطو، تنها نظام سیاسی که می‌تواند در صحنه عمل، تضمین کننده حضور طبقه متوسط در قدرت باشد، پولیتی یا پولیتیا می‌باشد. این نظام سیاسی در واقع، آمیزه‌ای از الیگارش و دموکراسی است و نمایانگر درک ارسطو از نظام سیاسی مختلط می‌باشد. به عبارت دیگر، این نظام سیاسی متکی بر اصل توازن و تعادل نیروهای الیگارش و دموکراسی است که به اعتقاد وی، برای پدید آوردن پولیتی، باید تفاوت‌های دموکراسی و الیگارش را شناخت و سپس از هر یک، بخش‌هایی را جدا کرد و در هم آمیخت. ویژگی حکومت پولیتی این است که در توزیع مناصب حکومتی، هم ثروت و هم آزادی شهروندان را لحاظ کند (توکلی، ۱۳۹۰، ۹۴). از این رو نظام پولیتی، سازمان حکومتی مردم میانه رو است؛ مردمی که چشم طمع به مال دیگری ندارند و از زندگی متوسطی برخوردارند و در وقت حکمرانی، حاضرند معقولانه و با متانت به نیاز مردم پاسخ دهند. ضمن این که از خشونت طبقه ثروتمند و جنایت آن‌ها و فرومایگی و تنگ نظری مردم فقیر و نیز از بسیاری از صفات ناپسند دیگر، عاری هستند (ارسطو، ۱۳۹۰، ۹۸).

۳. حکومت و مولفه‌های آن در اندیشه سوفیست‌ها

در خصوص حکومت و زمامداری، سوفیست‌ها اندیشه یا نظریه سیاسی مستقلی نداشتند؛ آن‌ها صرفاً بر اساس برخی مبادی هویتی که ممیزه آن‌ها از فیلسوف‌ها بود، به بحث درباره حکومت‌ها می‌پرداختند؛ لذا بحث تقسیم‌بندی حکومت‌ها را آن سان که ارسطو مطرح

کرده است، در میان دیدگاه‌های سوفیست‌ها نمی‌توان یافت. همین فقدان اندیشه سیاسی جامع سوفیست‌ها درباره حکومت و همچنین فقدان منابع موثق از آن‌ها، اندیشمندان را بر آن داشته تا به بررسی مفاهیم و مولفه‌های مهم حکومت از نظر سوفیست‌ها بپردازند؛ بدین منظور در بخش ذیل، ابتدا به بررسی برخی از دیدگاه‌های سوفیست‌ها درباره حکومت و سپس، به تبیین مهم‌ترین مولفه‌های آن پرداخته می‌شود:

۳-۱. حکومت در اندیشه سوفیست‌ها

سوفیست‌ها معتقد بودند که هیچ ایده مستقلی برای حکومت وجود ندارد و هر ایده‌ای که به وجود می‌آید، تنها به دلیل توافق اجتماعی است؛ بنابراین آن‌ها اعتقاد داشتند که حکومت باید مبتنی بر توافق اجتماعی و منافع متکثر افراد باشد تا از نظر اخلاقی بتوان چنین حکومتی را قبول کرد. به بیان دیگر، برای سوفیست‌ها مفهوم حقیقی از عدالت و حکمرانی خوب وجود نداشت و صرفاً تمام توجهشان، معطوف به تأمین بالاترین میزان رضایت و موفقیت شهروندان بود. در ذیل، به اندیشه بعضی از سوفیست‌های مشهور که به بحث درباره حکومت پرداختند، اشاره می‌شود:

۳-۱-۱. دیدگاه پروتاگوراس^۱

پروتاگوراس (بروتاگورث)، مشهورترین و شاید اولین سوفسطایی حرفه‌ای بود که برای دیگران هم حرفه و هم زندگی اجتماعی آموخت (گاتری، ۱۳۷۵، ۱۸۹). مهم‌ترین اندیشه پروتاگوراس، این بود:

انسان معیار همه چیز است؛ معیار هستی، آن چه هست و این که چگونه هست و معیار نیستی، آن چه نیست و این که چگونه نیست (گاتلیب، ۱۳۸۴).

وی معتقد بود که حقیقت یک چیز از فردی به فرد دیگر متفاوت و متغیر است و معیار ثابتی برای آن نمی‌توان ترسیم کرد. همین اندیشه نسبی‌گرایی، در دیدگاه وی نسبت به حکومت‌ها نیز مؤثر بود؛ به این ترتیب که وی معتقد بود هیچ حکومتی به طور مطلق خوب یا بد نیست و هر حکومتی بسته به شرایط و محیطی که در آن وجود دارد، می‌تواند خوب یا بد باشد. به اعتقاد او، حکومت دموکراسی به دلیل مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند خوب باشد؛ اما اگر مردم ناشیانه یا نادانی تصمیم‌گیری کنند، حکومت دموکراسی نیز ممکن است بد باشد. از طرف دیگر، وی معتقد بود که حکومت الیگارش به دلیل داشتن مشاوران خبره و دانا می‌تواند خوب باشد؛ اما اگر مشاوران به خودخواهی و یا بی‌توجهی به مردم بپردازند، حکومت الیگارش نیز ممکن است بد باشد (وارد، ۲۰۱۹).

۳-۱-۲. دیدگاه کریتیاس^۲

به نظر افلاطون، کریتیاس نمونه کامل طبیعت نیکویی بود که به وسیله جامعه آن زمان و در اثر تعلیمات سوفسطایی، فاسد گردیده بود؛ تعلیماتی که تأکیدش بر کسب قدرت است و به نتایج اخلاقی مهارت خطایی و جدلی توجهی ندارد. وی از پیروان جدی سقراط بود؛ اما بعدها او را رها کرد و به اشتغالات سیاسی پرداخت تا به عضویت گروه سی جبار درآمد و هدایت آن را بر عهده گرفت (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۵۵). وی در ابتدا و تا قبل از پیوستن به گروه سی جبار، معتقد بود که برتری حکومت‌ها، مسئله‌ای کاملاً نسبی است و هر

^۱ Protagoras

^۲ Critias

شکل از حکومت بسته به شرایط و محیطی که در آن قرار دارد، می‌تواند خوب یا بد باشد و دیدگاه وی این بود که بهترین شکل حکومت، حکومتی است که به نفع تمام شهروندان عمل کند و نفع گروه خاصی در آن مدنظر نباشد. بعدها به دلیل پیوستن کریتیاس به گروه سی جبار و به عهده گرفتن رهبری آن و قتل عام شدید مخالفان، با مخالفت‌های مردم مواجه شد؛ از این رو در تلاش بود تا بنیادهای حکومت دموکراسی را با نابودی همراه سازد. لذا در نهایت خود را یک الیگارشی خواند؛ اما نمی‌خواست در الیگارشی بودن خود افراط کند (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۵۵). کریتیاس به دلیل بی‌رحمی و غیر انسانی بودن اعمالش، القاب زیادی را در تاریخ به خود گرفت و بدون در نظر گرفتن هزینه‌های انسانی، در پی هدف خود که پایان دادن به دموکراسی بود، حرکت می‌کرد.

۲-۳. مولفه‌های مهم انتخاب و تعیین حکومت مطلوب در اندیشه سوفیست‌ها

به منظور تعیین حکومت مطلوب از منظر سوفیست‌ها، با عنایت به فقدان اندیشه سیاسی جامع آنان در این خصوص، باید درصدد تشخیص برخی از مفاهیم و مؤلفه‌های مؤثر در تعیین حکومت مطلوب از دیدگاه سوفسطائیان برآمد که در ذیل، به مهم‌ترین این مفاهیم اشاره می‌شود:

۱-۲-۳. برابری سیاسی

در قرن پنجم، دموکراسی هم به عنوان یک قانون جا افتاده و هم به عنوان یک آرمان، در آتن و برخی شهرهای دیگر یونان به اوج خود رسیده بود. دموکراسی، بخشی از یک حرکت کلی به سوی برابری بود و نیاز به حفظ دموکراسی، عاملی بود برای اقامه استدلال‌های بیشتر در حمایت از آن. توکودیدس، برخی از بهترین شواهد این مدعا را نقل کرده است؛ مثلاً آنتاگوراس، رهبر دموکراتیک سیراکوز، طی سخنرانی به جوانان الیگارشی عصر خود می‌گوید (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۶۵):

آیا شما دوست ندارید که از نظر سیاسی با قاطبه مردم حقوق برابری داشته باشید؟ چگونه عادلانه است که اعضای یک جامعه، حقوق یکسان را قبول نداشته باشند؟ خواهید گفت دموکراسی، نه معقول است و نه منصفانه و برابر و این که اغنیاء، بیشترین استحقاق را برای حکومت دارند؛ ولی پاسخ این است که اولاً، دموس به معنی همه جامعه است و الیگارشی، صرفاً بخشی از آن؛ ثانیاً، اغنیاء ممکن است بهترین محافظان ثروت باشند؛ اما بهترین اعضای انجمن، خردمندان هستند و برای شنیدن و ارزیابی کردن استدلال‌ها، توده مردم بهتر از هر دسته‌ای عمل می‌کنند و در دموکراسی، همه این‌ها خواه جداگانه عمل کنند یا با هم، سهمی یکسان دارند. (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۶۶).

این همان آرمان دموکراسی است که در آن، اغنیاء جایگاه خود را دارند؛ اما مشورت به عهده خردمندترین افراد نهاده می‌شود (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۶۶). در مورد خود دموکراسی، تسئوس معیارهای آنتاگوراس و پریکلس را باز می‌گوید که شهر، آزاد است و مردم به تناوب سالانه، اداره کشور را در دست می‌گیرند و فقراء و اغنیاء از حقوق یکسانی برخوردار هستند (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۷۰).

در مجموع، به عقیده پروتاگوراس و اکثر سوفیست‌ها، انسان‌ها از لحاظ طبیعت یکسان بوده و اختلافات، ناشی از محیط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی توده مردم (دموس) است. از نظر آنان، هیچ گونه برتری نژادی و طبیعی میان انسان‌ها وجود ندارد و از این رو هیچ کس، طبیعتاً بزرگ‌زاده و یا برده نیست. همه انسان‌ها با هم برابرند و بنابراین از حق مشارکت سیاسی برخوردارند و هر گونه سوء استفاده از انسان‌ها در جهت بردگی، مخالف برابری همه انسان‌ها است. طبیعت هیچ کسی را برده نکرده است؛ اگر چه برخی از تولد

(اقویا) می‌تواند قدرت خود را به نمایش گذاشته و خود قانونگذار باشند (گاتری، ۱۳۷۵، ۲۷۶). با عنایت به مباحث فوق، می‌توان به اهمیت برابری سیاسی مردمان و اتحادی که از این برابری در دیدگاه سوفیست‌ها حاصل می‌شود، پی برد.

۲-۲-۳. نسبت طبیعت و قانون

بی‌تردید یکی از شاخصه‌های مهم شایستگی حکومت‌ها، تبعیت از قانون واحد و کلی است که همگان در مقابل آن قانون، با هم برابر بوده و ملزم به رعایت آن باشند. به طور کلی، سوفسطائیان به حقوق طبیعی باور نداشتند و منشا قانون و حقوق را مطلقاً قرارداد (مواضعه) می‌دانستند. پذیرفتن حقوق طبیعی، مبتنی بر مفهوم ثابت و معینی از انسان است که با نسبیست‌گرایی سوفسطائیان سازگار نبود (کانت، ۱۳۹۳، ۸). سوفسطائیان در دوره حد فاصل بین سقراط تا قدیس توماس، به انکار حقوق طبیعی پرداختند و آن‌ها اصولاً بین قانون (به عنوان محصول قرارداد) و طبیعت فرق می‌نهادند (گاتری، ۱۳۷۵، ۱۹۰). اینک به طور مفصل به دیدگاه سوفسطائیان درباره قانون و نسبت آن با طبیعت اشاره می‌کنیم:

دیدگاه ثراسوماخوس^۱

ثراسوماخوس که از او به سوفیستی تمام عیار تعبیر نموده اند، فردی غیر آتنی بود و به گفته پاپاس، آن چه وی را شخصیتی متمایز می‌کند، مهارت و شهرتش در فن جدل است (پاپاس، ۱۳۸۷، ۶۹). ثراسوماخوس درباره قانون چنین بیان می‌کند که عدالت، چیزی جز منفعت قدرتمندان یا حاکمان نمی‌باشد. وی در توضیح این سخن می‌گوید که جامعه یا به دست یک جبار اداره می‌شود، یا به وسیله شماری اشرافی و یا به وسیله عموم مردم؛ در هر حال، حاکم قوانین را با توجه به منافع خویش تدوین می‌کند و از این رو عدالت، عبارت است از پی جویی منفعت حاکم. در واقع ثراسوماخوس در این جا، دو مطلب را بیان می‌کند؛ نخست، برابر دانستن عدالت با قانون و دوم، اشکالی که ممکن است در مسیر قانونگذاری پیش آید (امیریان، ۱۳۸۹، ۴۲). به عبارت دیگر، از منظر ثراسوماخوس، حاکم بودن دلیل موجهی است برای وضع قانون در جهت رسیدن به منافع شخصی که بی‌تردید این منفعت با توجه به زمان و مکان، تغییر پذیر است (امیریان، ۱۳۸۹، ۴۳). وی در تعریف دیگر خود از عدالت، می‌گوید که عدالت، عبارت است از تعقیب و دنبال کردن منفعت دیگری یعنی منفعت قدرتمند و حاکم؛ در حالی که برای فرمانبران و زیردستان حاصلی جز زیان ندارد. ظلم بر خلاف آن است؛ زیرا بر مردم واقعا ساده و عادل فرمان می‌راند (امیریان، ۱۳۸۹، ۴۴). گاتری در سازگاری میان این دو تعریف، چنین بیان می‌کند که الف- عدالت همان منفعت فرمانروایان است که ثراسوماخوس بی‌قید و شرط به آن تصریح می‌کند و ب- برای فرمانروایان، عادلانه نیست که دنبال عدالت باشند (گاتری، ۱۹۷۷، ۹۴).

در مجموع، وی هر چند که برای بیان منظور خود از واژه‌های طبیعت یا قانون بهره نمی‌برد؛ اما قطعاً بایستی او را در زمره کسانی دانست که در رد عدالت به نفع بی‌عدالتی و ظلم، بی‌عدالتی را بر مبنای طبیعی استوار می‌داند و در واقع یکی از درون مایه‌های سخنان ثراسوماخوس، پرسشی شبیه کانت است که چرا من منفعت شخصی را باید به خاطر دیگری محدود کنم (امیریان، ۱۳۸۹، ۴۷)؟

¹ Thrasymachus

دیدگاه آنتیفون^۱

آنتیفون، نام سوفیستی است که برخلاف سایر هم‌قطارانش، در آثار افلاطون از وی سخن به میان نیامده است. شاید علتش این باشد که افلاطون، او را شخصیتی درجه دوم می‌دانسته است. از منظر وی، عدالت عبارت است از مراعات قوانین و سنن یک جامعه. بنابراین سودمندترین شیوه برخورد با عدالت، این است که هر گاه در پیش مردم باشیم، مطابق قانون عمل کنیم و هر وقت کسی شاهد رفتار ما نبود، مطابق احکام طبیعت عمل نماییم. قوانین، قراردادهای صوری هستند که حاوی ضرورت رشد طبیعی نیستند؛ لذا تخلف از قوانین، چنانچه دیگران متوجه نشوند، زیانبار نیست؛ در حالی که مخالفت با هر گونه احکام مادرزادی طبیعت، خواه دیگران از آن با خبر شوند یا نه، زیان آور است. زیان آن، آنگونه که در شکستن قانون مطرح بود، مربوط به ظاهر و شهرت نیست؛ بلکه ریشه در واقعیت دارد. عدالت به معنی قانونی آن، غالبا با طبیعت ناسازگار است. قوانین مشخص می‌کنند که ما چه چیز را بینیم، بشنویم و انجام دهیم، حتی چه چیزی را باید بخواهیم؛ اما اگر بخواهیم خود را با احکام طبیعت تطبیق دهیم، منع آن‌ها هم به اندازه سفارش‌هایشان مطلوب است (امیریان، ۱۳۸۹، ۴۹).

۳-۲-۳. فضیلت

یکی از شاخصه‌های مهم تقسیم‌بندی حکومت‌ها، معیار فضیلت است که به عنوان نمونه، حکومت آریستوکراسی را از این جهت که در آن، نیکان و فاضلان حکومت دارند، یکی از حکومت‌های مطلوب ترسیم می‌کنند. لذا با عنایت به اهمیت فضیلت در حکومت مطلوب، باید دانست که سوفسطائیان چه چیزی را فضیلت و چه کسی را فاضل می‌نامیدند؟ در پاسخ باید گفت فضیلتی که سوفسطائیان ترویج می‌کردند، موفقیت و کارآمدی برای دستیابی به قدرت بود و منظور آنان از موفقیت، موفقیت در شهر خاصی بود و به همین خاطر بود که آن‌ها به خطابه و بلاغت اهمیت زیادی می‌دادند؛ چرا که در یونان آن زمان در صورت مهارت در هنر سخنوری، شخص می‌توانست از جایگاه سیاسی والایی برخوردار باشد. به عقیده سوفیست‌ها، ممکن است در شهرهای مختلف، تصورات مختلفی از فضیلت وجود داشته باشد و آن چه در یک شهر، فضیلت نامیده می‌شود با آن چه در شهر دیگر عنوان فضیلت دارد، متفاوت باشد. بنابراین فضیلت‌ها در هر شهر از نظر سوفسطائیان مخصوص همان شهر بود (میراحمدی، ۱۳۸۸، ۲۰). همچنین سوفیست‌ها معتقد بودند که فضیلت را به جای این که آزادانه از خانواده و دوستان و از همنشینی با استادها و نیکوکار فرا گرفت، می‌توان با پرداخت پول از آموزگاران سیار آموخت (گاتری، ۱۳۷۵، ۱۶۷).

به طور کلی در باب فضیلت، دیدگاه‌های سوفسطائیان را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. گروهی از سوفیست‌ها، برخی فضایل را به اقتضای دید سوفسطایی خود به فضایل رقابتی تعریف می‌کردند؛ ولی در اثنای بحث به نحوی از مفاهیم فضایل استفاده می‌کردند که نشان از آن داشت که منظورشان همان فضایی بود که نظر جمع بر آن بود؛ یعنی تعریف غیر نسبی از این مفاهیم را ارائه می‌کردند. بنابراین آنان دچار ناسازگاری می‌شدند؛ زیرا مثلاً گاهی از عدالت تعریف می‌کردند چون به نفع اقویا بود و گاهی از بی‌عدالتی تعریف می‌کردند چون باز به نفع اقویا بود.
۲. دسته دیگر از سوفیست‌ها، کسانی بودند که از پذیرش هر گونه مفهوم عرفی و سنتی فضایل سرباز می‌زدند و با این کار، از ناسازگاری می‌رهیدند. کالیکلس از این دسته سوفیست‌ها بود؛ وی انسانی را تمجید می‌کرد که عقل خود را برای تسلط به کار می‌بست و سلطه خود را برای ارضای خواسته‌های خود بدون هیچ محدودیتی به کار می‌گرفت.

¹ Antiphon

در مجموع فضیلت از دیدگاه سوفیست‌ها، قابلیت و توانایی برای رسیدن به موفقیت و قدرت در دولت شهر بود و اگر بخواهیم فضیلت را در این معنا در نظر بگیریم، می‌توان سوفیست‌ها را آموزگاران فضیلت نامید (میراحمدی، ۱۳۸۸، ۲۱).

۴. حکومت مطلوب در اندیشه سوفیست‌ها

چنانچه در بخش‌های پیشین مشاهده گردید، می‌توان چنین اذعان داشت که سوفسطائیان در بیان دیدگاه خود نسبت به حکومت مطلوب، قسم خاصی از حکومت‌ها را در نظر نداشتند. از منظر آنان، برتری یا نامطلوب بودن یک حکومت، امر نسبی است و بسته به زمان‌ها و مکان‌های مختلف، متفاوت است؛ به عنوان نمونه حکومت دموکراسی در فضایی از آتن و در عصری از اعصار می‌تواند یک حکومت مطلوب باشد؛ ولی در فضا و زمان دیگر، به عنوان یک حکومت نامطلوب تلقی شود. به طور کلی و با در نظر گرفتن دیدگاه سوفیست‌ها درباره مفاهیمی چون برابری، قانون و فضیلت که از مؤلفه‌های مهم حکومت مطلوب محسوب می‌شوند و نیز با عنایت به نسبت مفهوم مطلوبیت در نزد آنان، می‌توان گفت که حکومت مطلوب از دیدگاه سوفیست‌ها، حکومتی است که به اقتضای اوضاع و احوال هر جامعه، بیشترین میزان موفقیت و بهره‌مندی از امکانات موجود را تأمین کند؛ البته در خصوص مخاطب این بهره‌مندی و توفیق نیز، میان سوفیست‌ها اتفاق نظر وجود نداشت که عده ای از آنان با تأکید محض بر فردگرایی و لزوم تأمین منافع تک تک افراد، به بیشترین میزان بهره‌مندی افراد و شهروندان اهمیت می‌دادند؛ در حالی که عده دیگر از سوفیست‌ها با بیان عباراتی نظیر اینکه قانون باید در خدمت حاکمان باشد و عدالت همان پی‌جویی منفعت حاکم است، بیشتر به بهره‌مندی و توفیق حاکمان توجه داشتند.

در مجموع، با عنایت به مباحث فوق و بررسی تطبیقی نظرات ارسطو و سوفیست‌ها درباره حکومت مطلوب، می‌توان چنین نظر داد که اولاً بر خلاف ارسطو که درصدد بیان دیدگاه جامع خود در خصوص اقسام حکومت و مطلوب‌ترین آن بود، در خصوص سوفیست‌ها به دلیل تنوع دیدگاه‌ها و فقدان و در دسترس نبودن منابع موثق در ارتباط با نظرات آنان، دیدگاه واحد و جامعی در خصوص حکومت مطلوب مشاهده نمی‌شود؛ ثانیاً سوفیست‌ها در بیان دیدگاه‌های متکثر خود نسبت به حکومت مطلوب، هیچ گاه به مسئله تفکیک حکومت مطلوب در دو عرصه نظر و عمل توجه نداشتند؛ این در حالی است که ارسطو در تلاش بود تا حکومتی را به عنوان حکومت مطلوب برگزیند که در عرصه عمل برای همگان پذیرفتنی و قابل اجرا باشد؛ ثالثاً ارسطو به دیدگاه حکومت مختلط و ترکیبی در معرفی و گزینش حکومت مطلوب معتقد بود، در حالی که در میان سوفیست‌ها چنین دیدگاهی مطرح نبود. علاوه بر همه این تفاوت‌ها، تأکید سوفسطائیان بر فردگرایی و رویکرد پان‌هلنیستی آن‌ها در برابر نظریه دولت‌شهرگرایی ارسطو، می‌تواند دامنه تفاوت میان دیدگاه‌های سوفسطائیان و ارسطو را در باب حکومت مطلوب نیز افزایش دهد. در آثار سوفسطائیان، غلبه دیدگاه فردگرایی به آسانی قابل مشاهده است؛ به عنوان نمونه، پروتاگوراس با بیان اینکه «انسان معیار همه چیز است...»، همواره تأکید داشته است که ملاک صواب، خطا و راست و دروغ، افراد بشرند، نه نوع انسان‌ها؛ زیرا اطلاق تعبیراتی همانند اینکه ملاک نمودار شدن برای من و توسل و اینکه هیچ کس نمی‌تواند نقیض سخن دیگری را به زبان آورد و بالاتر از همه اینکه یک شیء، هم می‌تواند راست و هم دروغ باشد، بر انسان نوعی قابل اطلاق نمی‌باشد و در واقع، فردگرایی برجسته‌ترین مبنای فکری و معرفت‌شناسی پروتاگوراس به شمار می‌آید و رویکرد احساس مدارانه وی نیز، مبتنی بر فرد محوری است (جوانمردی، ۱۳۹۲، ۲۸). غلبه این رویکرد در سوفسطائیان از یک سو و تأکید بر نهادی فراتر از دولت‌شهر و برگزیده شدن آن‌ها به عنوان نمایندگان رویکرد پان‌هلنیستی از سوی دیگر، انتخاب حکومت

مطلوب از دیدگاه آنان را مشکل می‌سازد که در مجموع، به نتیجه واحدی نمی‌توان دست یافت؛ اما به هر حال، با در نظر گرفتن تعارض این رویکردها با نظریه دولت‌شهرگرایی ارسطو که در آن فرد، به عنوان یک جامعه در مقیاس کوچک و جامعه به عنوان یک فرد در مقیاس بزرگ معرفی شده که برای تقویت هر یک باید از دیگری کمک گرفت، می‌توان چنین نتیجه گرفت که حکومت مطلوب از دیدگاه سوفسطائیان با دیدگاه ارسطو در این خصوص، می‌تواند کاملاً متفاوت و حتی متعارض باشد.

علی‌رغم وجود این تفاوت‌ها، باید اذعان کرد که هم ارسطو و هم سوفیست‌ها به مسئله نسبی بودن انتخاب حکومت مطلوب بسته به اوضاع و احوال جامعه باور داشتند و چنین بیان می‌کردند که یک حکومت به تناسب شرایط و اوضاع و احوال حاکم بر جوامع مختلف، در یک جامعه ممکن است حکومت مطلوب بوده و در جامعه دیگر نامطلوب تلقی شود. تشابه دیگر این که هر دو به طبیعت آدمی توجه داشتند؛ با این تفاوت که توجه به ذات و طبیعت آدمی از مسائل غیر قابل انکار از منظر ارسطو بود ولی سوفسطائیان، از این جهت که منافع متعدد افراد، برخاسته از طبیعت متکثر آنان است، به مقوله طبیعت آدمی اهمیت می‌دادند و همچنین در پاسخ به این سوال که مقصود از طبیعت آدمی چیست، بین ارسطو و سوفیست‌ها باز هم اختلاف نظر قابل رویت است به نحوی که مقصود ارسطو از طبیعت آدمی، همان طبیعت مدنی و عقلی انسان‌ها بود که لازمه زیست در اجتماع بشری می‌باشد؛ در حالی که طبیعت در دیدگاه سوفیست‌ها معانی و جلوه‌های مختلفی داشت که بسته به نظر هر سوفیست، از ابتدایی‌ترین و حیوانی‌ترین حالت طبیعت افراد (تامین نیازها و غلبه بر دیگر افراد برای رسیدن به قدرت) تا آرمانی‌ترین حالت طبیعت (زیست متمدنانه در اجتماع بشری و کسب فضیلت) متغیر بود.

نتیجه‌گیری

حکومت مطلوب، همواره مهم‌ترین آرمان هر نظام سیاسی و همه افراد جوامع است. درباره حکومت مطلوب و مؤلفه‌های آن، اختلاف نظرهای زیادی از سوی محققان مربوطه مطرح شده است که در سده‌های پیشین یونان باستان نیز، این نزاع‌ها و چالش‌های فکری همواره مورد توجه بوده است. علاوه بر این که درباره قسم‌بندی حکومت‌ها و تعیین حکومت مطلوب، میان فیلسوفان تفاوت نظر بود؛ میان فیلسوفان و سوفسطائیان نیز اختلاف دیدگاه‌ها موج می‌زد.

ارسطو به عنوان یک فیلسوف مهم و تاثیرگذار، معتقد بود که شش نوع حکومت در طول تاریخ قابل مشاهده است؛ سه نوع حکومت درست که در آن‌ها، منافع و مصالح عموم مردم مدنظر حاکمان قرار گرفته و بسته به این که یک تن در این حکومت‌ها، فرمانروایی کند یا گروه یا اکثریتی از مردم، حکومت‌های پادشاهی، آریستوکراسی و جمهوری ظهور می‌یابند که هر کدام انواع و اقسامی دارند؛ در مقابل، حکومت‌های منحرف از مسخ حکومت‌های درست شکل می‌گیرند که در آن‌ها، تامین منافع عمومی، جای خود را به تامین منافع یک فرد یا عده‌ای از افراد می‌دهد که اگر در آن‌ها فقط تامین منافع فرمانروا مدنظر قرار گیرد، حکومت پادشاهی به حکومت تورانی تبدیل می‌شود و اگر فرمانروایان به برکت ثروت خود به قدرت رسیده باشند (خواه شمارشان کم یا زیاد باشد) حکومت الیگارشی (از تبدیل حکومت آریستوکراسی به این نوع حکومت) ظهور یافته و اگر تهیدستان در یک نظام سیاسی، فرمانروا باشند (خواه شمارشان کم یا زیاد باشد) حکومت دموکراسی (از تبدیل حکومت جمهوری به این نوع حکومت) پدیدار می‌گردد. به اعتقاد ارسطو، اگر در حکومتی تامین منافع یک فرد در اولویت باشد، حکومت جبار و ستمگر تشکیل می‌شود و اگر در حکومتی، صرفاً تامین منافع توانگران یا تهیدستان مدنظر باشد، امکان شورش در این حکومت‌ها از طرف توانگران علیه تهیدستان و یا از طرف تهیدستان علیه توانگران بالا بوده و در نهایت حکومت به انحطاط می‌رسد؛ لذا حکومتی، مطلوب ارسطو است که در آن، اکثریت طبقه متوسط،

شهروندان آن جامعه را تشکیل داده باشند و آن‌ها اداره امور را در دست گیرند. ارسطو در واقع، به حکومت جمهوری یا پولیتی نظر دارد که آمیزه‌ای از دو حکومت الیگارش و دموکراسی است و در آن، مردم هم از خشونت طبقه ثروتمند و هم از تنگ نظری طبقه فقیر مصون هستند.

در مقابل، سوفیست‌ها از جمله کسانی بودند که دیدگاه متفاوتی با ارسطو درباره حکومت مطلوب داشتند. علی‌رغم این که سوفیست‌ها نظریه سیاسی جامع و واحدی درباره حکومت‌ها نداشتند؛ اما با واکاوی اندیشه‌های بعضی از سوفیست‌های برجسته درباره حکومت و همچنین با بررسی برخی از مؤلفه‌های حکومت مطلوب از منظر آنان؛ به عنوان نمونه با تبیین مفهوم برابری سیاسی که سوفیست‌ها به آن اعتقاد کامل داشته و هر نوع تبعیض میان افراد حتی در مشارکت سیاسی را ممنوع اعلام می‌کردند و هم چنین با تبیین منشا و سرچشمه قانون از هر عاملی غیر از طبیعت آدمی و بررسی مفهوم فضیلت و چگونگی فرا گرفتن آن، می‌توان دیدگاه سوفیست‌ها درباره حکومت مطلوب را بیان کرد. سوفیست‌ها معتقد بودند که حکومت مطلوب و تعیین آن، یک امر نسبی است و باید با توجه به شرایط و نیازهای جامعه، نوع حکومت مطلوب تعیین شود. در واقع به طور کلی، سوفیست‌ها به نوع خاصی از حکومت‌ها به عنوان حکومت مطلوب باور نداشتند و در تعیین حکومت مطلوب، بر این عقیده بودند که تامین منافع انسان‌ها بر همه چیز رجحان دارد و حکومتی، مطلوب مردم است که بیشترین میزان موفقیت و بهره‌مندی از امکانات موجود را به ارمغان آورد.

منابع

- ارسطو. (۱۳۸۱). *سیاست*، ترجمه حمید عنایت، چاپ چهارم، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ارسطو. (۱۳۸۵). *اخلاق نیکوماخوسی*، ترجمه محمدحسن لطفی تبریزی، چاپ دوم، انتشارات طرح نو.
- امیریان، محمد. (۱۳۸۹). رابطه طبیعت و قانون در حوزه اخلاق و سیاست از دیدگاه سوفیست‌ها و افلاطون، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته فلسفه - گرایش غرب*، دانشگاه اصفهان.
- پاپاس، نیکولاس. (۱۳۸۷). *راهنمای جمهوری افلاطون*، ترجمه بهزاد سبزی، انتشارات حکمت.
- توکلی، علی. (۱۳۹۰). اخلاق و سیاست و شکل‌گیری نظام سیاسی مطلوب؛ مطالعه تطبیقی دیدگاه امام خمینی و ارسطو، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته اندیشه سیاسی در اسلام*، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- جوانمردی، سعید. (۱۳۹۲). سوفیست‌ها از دیدگاه افلاطون با تأکید بر رساله‌های پروتاگوراس و گریاس، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته فلسفه - گرایش غرب*، دانشگاه اصفهان.
- راس، ویلیام دیوید. (۱۳۷۷). *ارسطو*، ترجمه محمد قوام صفری، انتشارات فکر روز.
- سادات حسینی، فاطمه و مصطفوی، شهلا. (۱۳۹۵). بررسی و نقد معرفت‌شناسی سوفیست‌ها از دیدگاه افلاطون، *مقالات فلسفی*، ۱۳ (۲۹)، ۴۳-۶۶.
- فاستر، مایکل برتراند. (۱۳۷۷). *خدایان اندیشه سیاسی*، جلد ۱ و ۲، ترجمه جعفر شیخ‌الاسلامی، انتشارات علمی و فرهنگی.
- قاطع، رضوانه؛ شانظری گرگابی، جعفر و گنجور، مهدی. (۱۴۰۳). ترسیم نظام نئوتوکراسی تشکیکی (حاکمیت الهی نوین تشکیکی) بر اساس آراء شناخت‌شناسانه ملاصدرا، *تأملات فلسفی*، ۱۴ (۲۳): ۲۰۳-۲۳۵. <https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>
- کاپلستون، فردریک. (۱۳۷۵). *تاریخ فلسفه*، ترجمه جواد مجتبی، انتشارات علمی و فرهنگی.
- کاپلستون، فردریک. (۱۳۸۶). *تاریخ فلسفه*، ترجمه جواد مجتبی، انتشارات علمی و فرهنگی.
- کانت، ایمانوئل. (۱۳۹۳). *فلسفه حقوق*، ترجمه محمد ثنائی دره‌بیدی، چاپ چهارم، مؤسسه انتشارات فلسفه.
- گاتری، ویلیام کیت چمبرز. (۱۳۷۵). *تاریخ فلسفه یونان (سوفیست‌ها - جلد ۱ و ۲)*، جلد ۱۰، ترجمه حسن فتحی، انتشارات فکر روز.
- گامپترس، تئودور. (۱۳۷۵). *اندیشمندان یونان*، ترجمه محمدحسن لطفی تبریزی، انتشارات خوارزمی.

گوتلیب، آنتونی. (۱۳۸۴). رؤیای خرد، ترجمه لیدا سازگار، انتشارات ققنوس.

لیدمن، سفن. (۱۳۹۰). تاریخ اندیشه‌های سیاسی از افلاطون تا هابرماس، ترجمه سید محمد مقدم، انتشارات اختران.

میراحمدی، سید مصطفی. (۱۳۸۸). فضیلت از دیدگاه افلاطون و سوفیست‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته فلسفه – گرایش غرب، دانشگاه اصفهان.

References

- Amirian, M. (2010). The relationship between nature and law in the field of ethics and politics from the perspective of the Sophists and Plato, *Master Thesis in the Field of Philosophy – Western Orientation*, Isfahan University. (In Persian)
- Aristotle. (2002). *Politics*, Trans H. Enayat, 4th edition, Scientific and Cultural Publishing Company. (In Persian)
- Aristotle. (2006). *Nicomachean Ethics*, Trans. M. H. Lotfi Tabrizi, 2th edition, New Design Publication. (In Persian)
- Copleston, F. (1996). *History of Philosophy*, Trans. J. Mojtavavi, Scientific and Cultural Publications. (In Persian)
- Copleston, F. (2007). *History of Philosophy*, Trans. J. Mojtavavi, Scientific and Cultural Publications. (In Persian)
- Foster, M. B. (1998). *The Gods of Political Thought*, V. 1, 2, Trans J. Sheikh al-Islami, Scientific and Cultural Publishions, (In Persian)
- Gottlieb, A. (2005). *The Dream of Wisdom*, Trans. L. Sazegar, Qoqnos Publication. (In Persian)
- Gumperts, T. (1996). *Greek Thinkers*, Trans. M. H. Lotfi-Tabrizi, Kharazmi Publication. (In Persian)
- Guthrie, W. K. C. (1996). *History of Greek Philosophy (The Sophists-part 1)*. V.10, Trans. H. Fathi, Fekr Rooz Publication. (In Persian)
- Guthrie, W. K. C. (1996). *History of Greek Philosophy (The Sophists-part 2)*. V.11, Trans. H. Fathi, Fekr Rooz Publications. (In Persian)
- Ghate, R., Shanazari, J. & Ganjvar, M. (2025). Delineation of Gradation neo-theocracy system (new gradation divine sovereignty) based on Mullah Sadra's epistemological opinions. *Philosophical Meditations*, (14)33, 203-235. <https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>
- Javanmardi, S. (2013). Sophists from Plato's point of view with emphasis on the treatises of Protagoras and Gorgias, *Master Thesis in the Field of Philosophy – Western Orientation*, Isfahan University. (In Persian)
- Kant, I. (2014). *Philosophy of Law*. Trans. M. Sanei Darre Bidi, 4th edition, Philosophy Publishing Institute. (In Persian)
- Liedman, S. (2012). *History of Political Ideas from Plato to Habermas*, Trans. S. Moqaddam, Akhtaran Publishing. (In Persian)
- Mir-Ahmadi, M. (2009). Virtue from the point of view of Plato and the Sophists, *Master Thesis in the Field of Philosophy – Western Orientation*, Isfahan University. (In Persian)
- Papas, N. (2008). *Guide to Plato's Republic*, Trans. B. Sabzi, Hekmat Publications. (In Persian)
- Ross, W. D. (1998). *Aristotle*, Trans. M. Qavam Safari, Fekr Rooz Publication. (In Persian)
- Sadat-Hosseini, F. & Mostafavi, Sh. (2016). Epistemological Review and Criticism of the Sophists According to Plato. *Philosophical Essays*, 13 (29), 43-66. (In Persian)
- Tavakkoli, O. (2011). Ethics and politics and the formation of a desirable political system; Acomparative study of the views of Imam Khomeini and Aristotle. *Master Thesis in the Field of the Political Thought in Islam*, Imam Khomeini Research Institute and the Islamic Revolution. (In Persian)
- Ward, K. (2019). Protagoras, in *Encyclopaedia Britannica*, Reviewed by B. Luslium.